

Bovendien schief hij talloze brieven aan vakgenoten, opdrachtgevers, zijn promotor en goede vrienden in Nederland.

Voorhoeve was een uitstekend waarnemer en al in zijn eerste brieven liet hij uitkomen dat volgens hem de Nederlandse samenleving en de Surinaamse hemelsbreed in vrijwel alles van elkaar verschilden. De typisch Nederlandse opvatting dat een aantal normen en waarden toch wel overal zullen worden aangehangen, wordt door Voorhoeve naar de prullenbak verwezen. Degenen die zich afvragen waarom er in Suriname nog nooit een proces is gevoerd over de moordpartij van december 1982 en hoe een politieke partij zetels in het parlement kan verwerven als de voorzitter van grootscheepse drugshandel wordt verdacht, kunnen het antwoord in deze bronnenuitgave vinden. Al na twee maanden verblijf in Paramaribo schrijft Voorhoeve aan een vriend in Nederland: 'Men neemt elkaar niets werkelijk kwalijk, men is eenvoudig amoreel. De hoge society zit om de beurt in de gevangenis en vindt dat doodnormaal. Van reclassering is geen sprake, je wordt precies even gezellig [weer] opgenomen als je eruit komt met een extra champagnefuif op de goede afloop. De ene dokter verkracht een meisje op zijn spreekuur (jammer voor hem dat het ontdekt is, zegt men dan), de ander laat een bank springen en vergokt al het spaargeld van de inwoners (jammer want hij gaf zulke leuke fuifjes, zegt men dan), een derde slaat de kop van een medeminaar af. Als ze er weer uitkomen, is er niets gebeurd. Men stuurt opgeruimd zijn dochters weer naar dezelfde dokter, spaart weer bij de gokker en vrijt met de vrouw van de moordenaar. Een menselijk volk' (121).

Overigens worden de oordelen van Voorhoeve later in het boek wat voorzichtiger. Hij beweert wel dat hij nooit in de Surinaamse maatschappij zal integreren, maar de kritische verbazing over wat hij ziet en hoort wordt minder en hij raakt langzaam zeer geïrriteerd over het intellectuele klimaat in de kolonie. In een brief aan J. J. Voskuil ('Han') schrijft hij: 'Mijn God, Han, het is zo intens zielig. Niemand kijkt de ander aan, ze luisteren niet eens naar watje zegt, laat staan dat ze enig gevoel voor nuance in hun donder hebben. De woorden zijn te dik natuurlijk, het is alleen maar een beetje triest. Mijn domineesvriendjes moet ik met zijden handschoenen aanpakken om ze niet te verwarren... mijn andere vriendjes gooien me om enkele uitlatingen en met oogkleppen voor in een volkomen verkeerde categorie' (288-289).

Deze bronnenuitgave is voorbeeldig uitgegeven met een goed geschreven inleiding over de levensloop van Voorhoeve, die na zijn terugkeer uit Suriname nog een aantal jaren taalonderzoek in Kameroen deed om ten slotte medewerker en hoogleraar Afrikaanse taalkunde te worden in Leiden. Slechts een punt van kritiek zij nog vermeld. De bezorger van de tekst gaat ervan uit dat de lezer goed de weg weet in de kring van vrienden, kennissen en opdrachtgevers van Voorhoeve. Nu mag het zo zijn dat in de jaren '50 iedereen in Nederland iedereen kende, omdat de wereld (en voor-al Amsterdam) toen nog erg overzichtelijk was. Maar de lijst van persoonsnamen in het register beslaat vijf dichtbedrukte bladzijden met elk twee kolommen en dat maakt het noodzakelijk om achter iedere naam in een paar woorden mee te delen wie dat was. Voor zover dat in de inleiding is geschied hadden de daarnaar verwijzende paginacijfers vet moeten worden gezet.

P. C. Emmer

H. Pruntel, *Rijksdienst voor de Usselmeerpolders heroverwogen en opgeheven* (Publicaties van het Sociaal historisch centrum voor Flevoland LXVII; Lelystad: Uitgeverij De twaalfde provincie, 1997, 240 blz., f43,50, ISBN 90 72380 57 6).

De jongste provincie heeft haar geschiedenis goed gedocumenteerd. Dit is al de 67ste publicatie

van het Sociaal historisch centrum voor Flevoland, waar ook de bandopnamen van de hiervoor afgenomen interviews zijn te beluisteren. Het boek is een aanvulling op het in 1989 verschenen proefschrift van A. M. C. van Dissel over de Rijksdienst in de jaren 1930-1989, getiteld *59 Jaar eigengereide doeners*. Het hier besproken boek is niet geschikt voor wie bang is voor contemporaine geschiedenis: op de eerste pagina wordt de periode 1918-1932 behandeld en reeds na 10 pagina's hebben we 1982 bereikt, waar het eigenlijke verhaal begint.

Pruntel beschrijft naast elkaar de ontwikkelingen in het bezuinigingsbeleid van de overheid met vanaf 1981 twejaarlijkse heroverwegingsronden en de hieraan parallel verlopende besluitvorming over al dan niet droogleggen van de Markerwaard. In de literatuur over bezuinigingen is vooral aandacht besteed aan tegenvallers, bijvoorbeeld het proefschrift van Toirkens over *Schijn en werkelijkheid van het bezuinigingsbeleid*; maar hier vinden we minutieus beschreven hoe Financiën op alle belangrijke punten zijn doelstellingen wist te bereiken vanaf het moment in 1984 dat de Rijksdienst als onderwerp van heroverweging werd voorgesteld, ondanks interventies van personeelsvertegenwoordigers en andere belanghebbenden.

De minister van verkeer en waterstaat ging in 1985 akkoord met de heroverweging. Ondanks dat de meeste leden van de werkgroep van Verkeer en Waterstaat kwamen, werden de door Financiën aangedragen varianten het beste uitgewerkt en kregen deze de meeste aandacht. Een van deze varianten was versnelde opheffing van de dienst door privatisering en overdracht van taken. Deze variant werd aan de ministerraad voor uitvoering voorgedragen en in 1986 ging deze hiermee akkoord. In 1988 waren de plannen uitgewerkt en begon de uitvoering.

De reden waarom dit project zo anders liep dan vele andere valt buiten het kader van dit boek, al worden enkele plausibele suggesties gegeven: de dienst was tijdens de heroverweging al in reorganisatie, het betrof een aflopende overheidstaak, de relaties tussen de decentrale dienst en het ministerie waren niet goed, de belangstelling van de minister lag elders. De gedetailleerde beschrijving van overleg en onderhandeling op zichzelf is vlot geschreven en leest — zeker voor wie ook wel eens een bureaucratisch gevecht heeft moeten leveren — als een roman. Dit deel zal zeker waardevol blijken voor wie zich later over de oorzaken van succes en falen van beleid zal buigen.

Maar de mate van detaillering van de beschrijving van de uitvoering gaat wel zeer ver. Van elke groep van de 278 ambtenaren en meer dan 400 arbeidscontractanten, hoe klein ook, wordt opgesomd welke voorstellen tot taak- en personeelsoverdracht zijn overwogen, hoe de verschillende organen op de voorstellen hebben gereageerd, welke variant is gekozen en hoe de zaak afliep. Op 1 januari 1997 was de laatste taak overgedragen. Dit deel gaat tot februari 1997 en is waarschijnlijk grotendeels gebaseerd op archiefonderzoek. Of het aan het onderwerp ligt of aan de werkwijze van de schrijver weet ik niet, maar de leesbaarheid van dit gedeelte is door een schrijfstijl die een parodie lijkt op ambtelijk taalgebruik duidelijk minder dan het eerste deel. Een voorbeeld: 'De stuurgroep stemde in met het voorstel van de Directie om aan het adviesbureau opdracht te geven tot het schrijven van het herijkingsrapport, op basis waarvan Rijkswaterstaat een definitief standpunt zou kunnen innemen, dat vervolgens weer als uitgangspunt zou dienen voor de besprekingen met Financiën over het vervolgetraject van de heroverweging'.

Mijn eindoordeel over dit boek is desondanks: een degelijk, gedetailleerd werk, dat het bronnenmateriaal goed ontsluit en historicus, bestuurskundige en politicoloog uitdaagt tot nader vergelijkend onderzoek.

'Belangrijke gebeurtenissen vonden niet plaats...'¹. De Nederlandse industrie 1938-1948

HEIN A. M. KLEMMANN

1 *Inleiding*

Uitgeput en ontredderd vierde Nederland in 1945 zijn bevrijding. De oorlog had honger en kou gebracht, het land was leeggeroofd, een half miljoen jonge mannen waren in Duitsland te werk gesteld en wat de bezetter van het productie-apparaat niet kon meenemen, was vernield of beschadigd. Zelfs zonder dat de moord op het joodse volksdeel in de beschouwing wordt betrokken, was de manier waarop de bezetter het land achterliet rampzalig, aldus het beeld in de historiografie, maar meer nog in de herinnering van de generatie die het heeft meegemaakt.

German war aims in the Netherlands had started by encouraging a social revolution directed at the eventual assimilation of the racially superior Dutch into the Third Reich and had ended in a food blockade aimed against the major part of the population and the widespread pillage of industrial plant, transport equipment and stocks of consumer goods. In the process, levels of economic activity declined, living standards plummeted and there was a considerable net disinvestment of capital,

aldus Griffiths. Hij voegt eraan toe dat in tegenstelling tot elders, de economie veel zwakker uit de oorlog kwam dan deze er was in gegaan². Trienekens toonde al aan dat in ieder geval op het gebied van de voedselvoorziening dit beeld enige nuancering behoeft. In de hongerwinter was inderdaad sprake van hongersnood, maar tot september 1944 wist het Rijksbureau voor de voedselvoorziening in oorlogstijd rantsoenen te garanderen die weliswaar niet in ieders smaak vielen, maar waarmee men weinig tekort kwam³.

De in het werk van L. de Jong prominent aanwezige goed-fout-tegenstelling heeft ertoe geleid dat vele thema's betreffende deze periode nooit aan de orde zijn geweest omdat zij, zoals Blom het uitdrukte, niet pasten in het continuüm tussen heldhaftig

1 GAH: Archief Scheepswerf Stapel NV: Verslag over het boekjaar 1944, augustus 1945. De totstandkoming van dit artikel was niet mogelijk geweest zonder de collectie Jaarverslagen van de Economisch-Historische bibliotheek van het NEHA te Amsterdam en de hulp die ik daar ontving in de eerste plaats van drs. Hélène Winkelman. Verder ben ik voor allerlei aanwijzingen en opmerkingen dank verschuldigd aan Annet Doves, drs. Oskar Gelderblom, dr. Herman J. de Jong, dr. Gerard Trienekens, prof. dr. Maarten Prak en prof. dr. Jan Luiten van Zanden.

2 R. T. Griffiths, 'The exploitation of the Dutch economy 1940-1945', in: J. P. B. Jonker, e. a., *Vijftig jaar na de inval. Geschiedschrijving en Tweede Wereldoorlog* (Den Haag, 1990) 115.

3 G. M. T. Trienekens, *Tussen ons volk en de honger. De voedselvoorziening 1940-1945* (Utrecht, 1985) *passim*; *Idem, Voedsel en honger in oorlogstijd 1940-1945. Misleiding, mythe en werkelijkheid* (Utrecht, 1995) 15 vlg.